

Ládi filmíráσαι kevésbé részletezően szakmaiak, kárpótol bennünket, hogy a kritikus jó szemmel veszi észre azokat az emberi kérdéseket, gondokat, amelyek afféle „tartalomként” a nézők számára lényegesek, legközelebbiek, amelyek a művészet nyelvén, eszközeivel képpé, történetté fogalmazódtak.

Ládi kötetbe gyűjtött, válogatott kritikáit nem filmtörténetként kell olvasni, bár annak is megteszi, annál is inkább, mert a kritikák időrendben követik egymást, tehát egyféle alakulásrajz is formálódik így az olvasóban, aki ugyanakkor azt is tudja, hogy a teljesebb filmtörténeti sorba számos jelentős, a kötetben meg sem említett film is beletartozna. De a *Mozihétköznapiok* legkevésbé akar filmtörténet lenni. Előbb olvasható saját filmemlékeink nosztalgikus visszaidézéseiként. Még inkább pedig egyszerűen csak filmekről készült írásokként, jókról, rosszakról, jelentősokről, jelentéktelenekről, amelyekből a filmet nézni tudó, a munkáját értő szakember szellemi önportréja is megmutatkozik.

A kötet erényeként említhető, hogy a legkülönbélebb típusú, jellegű filmekről találunk benne ismertetőt. Így is a mozikedvelőt szolgálja. Hogy pedig jól megírt, ítéletei szerint helyálló, okos elveken alapuló bírálatok Ládi írásai, mi sem bizonyítja inkább, mint az a tény, hogy túlélték a keletkezés pillanatát – az újságkritika életkora nem is egy nap, hanem csak az a néhány perc, amíg végigfutunk rajta –, évekkel, évtizedekkel később is olvashatók, nemzedékek számára van mondanivalójuk. Ahogy egykor a megjelenés pillanatában funkciójuk volt Ládi kritikáinak, melyek vagy arra biztatták az olvasókat, hogy ne mulasszanak el egy-egy filmet, vagy eltanácsolták őket a buta időöltéstől, ugyanúgy ma is van, lehet szerepük Ládi István írásainak, elsősorban általános vonatkozások, filmesztétikai jegyek alapján.

Amiként Ládi minden egyes írása jól felépített és végiggondoltságról tanúskodik, ugyanúgy köteté is következetes, pontos szerkezetű. A vallomásként olvasható, okos szerénységgel írt bevezetőt a fesztiválról – mintegy összefoglaló eseményekről – készült írások követik, majd a jugoszláv és végül a világfilmek tömbje következik, jól válogatott fényképanyaggal kiegészítve ezt a könyvkiadásunkban rendhagyó, de nagyon fontos kiadványt, amit nyugodtan ajánlhatunk minden film iránt érdeklődőnek.

Szép, jó és okos könyv a *Mozihétköznapiok*.

GEROLD László

A TRAGÉDIÁK FORRÁSÁNÁL

Branko Hofman: *Reggel is sötét van*. Európa Könyvkiadó, Budapest – Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989. Fordította: Körtvélyessy Klára

Gyors egymásutánban jelent meg magyar nyelven Edvard Kocbek elbeszéléskötete, a *Félelem és bátorság* és Branko Hofman *Reggel is sötét van* című regénye, a szlovén irodalom két kiemelkedő alkotása, pótolva azt az űrt, ami az elmúlt évtizedben a szlovén irodalom aránylag permanens bemutatásában keletkezett. Pedig mint e két példa is bizonyítja, kiváló értékeket teremtett ennek a kis nemzetnek az irodalma.

Míg Kocbeket a háborús évek eseményei foglalkoztatják, és írt is a jugoszláv irodalmakban is rendhagyónak számító háborús témájú elbeszéléseket, amelyek miatt kirekesztették a politikai életből – gondoljunk csak Tűz című elbeszélésre –, addig Hofman kocbeki merészséggel az ezt követő évek eseményeinek nyomába szegődik. A negyvennyolcas időszakról van szó, amelynek ma már számos könyvbeli prezentálása van, de kevés olyan, mint ez a regény is, amely a hírhedt jugoszláv Gulagról, a Goli otokról nem riportszerűen tudósít, nem a publicisztika többnyire csak tényekre figyelő, eseményeket leíró, tehát dokumentáló szándékával íródott, hanem irodalmi módszerekkel, azok segítségével teremtett autentikusnak látszó világot, amelyben minden jelzészzerű, de éppen ezáltal a történetek túlmutatnak önmagukon.

Branko Hofman elsősorban költő és drámaíró, s ennek a jellegzetességei kimutathatók regényében is. Balladai sodrású alkotást olvasunk, amely egy lány meggyilkolása körülményeinek fölgöngyölítéséről és egy fiatal férfi ártatlan meghurcolásáról szól. E tragédiák forrásait kutatja az író, aki Vajda rendőrfelügyelő szájába adja a megítélést, hogy mindezt mintha De Sade márki rendezte volna. Minthogy valóban csak a rémregényekbe tud az ember beleképzelni olyasmit, ami itt a valóságban megtörténik. A regényben tehát mindvégig a gyilkosságról és az azzal felérő, egyenértékű kegyetlenségről van szó.

Mivel nemi erőszakot és gyilkosságot sejt a rendőrség, az olvasó képzeletében a szerelem, a pokol és a halál háromszöge rajzolódik ki, mégis mindennek a motorja a *hazugság*, s így a mű igazság és hazugság kettősségére épül. Az író mindig a lelki folyamatokra ügyel, s az esemény valójában ürügy a tudati síkok megismerésére. Csak a legjellemzőbb példát idézzük. Amikor a felügyelő kiszáll a bűntény színhelyére, és meglátja a tizenkilenc éves lányt a kötélben, akinek arcán alvadt vér, a homlokán seb, a mellén meg a föltűzött cédula az „Így jár mindenki, aki nem akar lefeküdni” felirattal, a regényben a következőket olvassuk: „A nőt látta benne, aki kedvesen elmosolyodik, amikor utat adsz neki; nőt, aki utánozhatatlan mozdulattal megigazítja a haját meg a melltartóját, amikor kilép a vízből; a nőt, aki gyermeki szemmel néz rád, nyíltan és becsületesen; a nőt, aki úgy emeli magasba a kisbabát, mint az örök élet ostyáját; a nőt, aki tánc közben bizalommal simul hozzád, odaadóan a szerelemtől és lesve kívánságaidat; a nőt, aki ingerültséggel és kötekedéssel leplezi megbízhatatlanságát és félelmét; a nőt, aki megaláz, hogy felnőjön hozzád, és felemel, ha buktál; a nőt, akinek százszor is elmagyarázhatod a rendfokozatokat az egyenruhán, hogy aztán csak kínkeservesen különböztesse meg a tábornokot a tűzoltótól, aki ellenben pontosan tudja, hajszálpontosan, hogy hány rózsza volt a csokorban, amit tíz éve küldtél neki...”

Az író tehát az „eset” helyett mindig azt a „mást” látja, s azt a „mást” tapasztalják hősei is. Mint, mondjuk, Jovan, a šumadijai paraszt is, aki mindig a tengert szeretete volna meglátni, de még alezredesként sem adatott meg neki. Csak lefokozása után, amikor bilincsbe verve elszállították a szigetre, és végigkergették a feltűzött és kegyetlenkedésre kényszerített rabok sorfala között, akik ökölrel és karóval verték, míg ő, nem tudni, életéért vagy haláláért futott közöttük, s végül elkékvült testtel és sajgó sebekkel állapította meg: „Ej, tenger, nem tudtam, hogy ilyen csodálatos vagy...”

Ugyanígyen kálváriát jár meg a regény Peter nevű hőse is, akit egykori szerelme jelent föl, hogy mára ott „bent” ennek az úgynek is csak ennyi nyoma maradjon: „A kérdést

likvidáltak.” Peter is a Goli otokra került, oda, ahol senki számára sem virradt meg a hajnal, minthogy a regény végig a címbe foglalt hajnali sötétség bűvkörében mozog. S mindaz, ami történt, mondja a regényíró, az ideológusok szerint „történelmi fordulat a szocialista kapcsolatok fejlődésében”, „akna a blokkpolitika erődrendszerében”, állítják a politikai vezetők, „ideológiai manipuláció”, vallják a stratégiák, s „az erőszak járványának” mondják a szociológusok.

Így lett több sír, mint virág – vallja a ballada írója. Mentség-e, hogy például Kováč felügyelő, Peter egykori vállalatja utólag kimondja: „A forradalmat védtük, de jobban kikészültünk, mint a fronton.” Aligha. Annál kevésbé, mert a felügyelő számára Peter csak egyszerűen „ült”, s e ténytet úgy konstatálja, mintha csak szerencsétlen véletlenről lett volna szó.

A szerencsétlen lány az élettől menekült, azt a látszatot keltve, mintha erőszak áldozata lenne, pedig érintetlenségét állapítják meg, körmei alatt ott arcának bőrszövetmintája is. Peter pedig örökre megnyomortva kerül vissza az életbe. De mindkét eset meggyőzően bizonyítja azt az írói tézist, miszerint itt minden, aminek forognia kellene, csikorog, minden, aminek szilárdan kellene állnia, inog.

BORDÁS Győző

PÁRHUZAMOS LÉT

Szélén az országútnak. Csehszlovákiai magyar költők 1919–1989. Széphalom Könyvműhely, Regio Könyvek I., Budapest, 1990

Egy új kiadói vállalkozás és egy új könyvsorozat figyelemre méltó kiadványa látott nemrégiben napvilágot. Önmagában is hiánypótló. Ugyanakkor – tudomásom szerint – az első gyűjtemény, amely arra vállalkozik, hogy egy kisebbségbe kényszerült irodalom líráját összefogja az első világháború befejezésétől napjainkig. A hasonló jellegű válogatások csak 1945-től datálódnak.

Megmérettetés, körkép, „felmutatás és kísérlet” egyszerre a *Szélén az országútnak*, miként Tóth László fogalmaz az utószóban, leszögezve, hogy van kisebbségi, illetőleg, sajátosan kisebbségi magyar, ezen belül pedig csehszlovákiai magyar psziché, ami kétségtelenül kitűnik a kötetből is. Itt olvashatjuk Görömbei András szavait: „A kisebbségi-nemzetiségi irodalmaknak alapvető közös vonásuk az, hogy nyelvükkel, kultúrájukkal, régebbi történelmi hagyományukkal s részben érzelmi kapcsolatukkal a magyar nemzeti tudathoz kötődnek, viszont létezésük állami, anyagi és részben kulturális keretét is hazájuk, az állam, amelyben élnek, határozza meg.” A fentiekből kiindulva, nem véletlenül találkozunk az egyes alkotások között önmagukért beszélő párhuzamokkal, tartalmi és formai megfelelésekkel: milyen hasonlóak a gondok, mennyire ismerősen cseng olykor még a megfogalmazás is, a gyakorta virágnyelvbe kényszerült fájdalom, melynek olvasata egy párhuzamos létben a legautentikusabb.

Itt van mindjárt a válogatás keretétől szolgáló indító és záróvers. Ölvédi László írja 1919-ben Érsekújváron: „Miben reméljünk? Tenházánkban tán, / Aki elhagyott gyá-